

حق انتفاع و حق ارتفاق

(مطالعه‌ی تطبیقی در فقه مذاهب اسلامی)

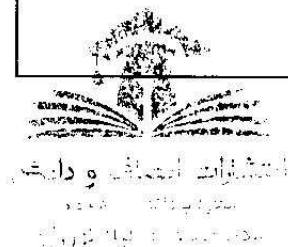
مؤلف

دکتر امیر احمدی

عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور

انتشارات انصاف و دانش
Ensan & Danesh Publication

سرشناسه : احمدی، امیر، ۱۳۶۴ -

عنوان و نام پدیدآور: حق انتفاع و حق ارتفاق: (مطالعه‌ی تطبیقی در فقه مذاهب اسلامی)/مؤلف امیر احمدی.

مشخصات نشر : کرمانشاه: انصاف و دانش، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری : ۲۲۰ ص.

شابک : 978-622-98981-2-9

وضعیت فهرست نویسی : فیا

یادداشت : کتابنامه: ص. ۲۰۷ - ۲۲۰.

عنوان دیگر: مطالعه‌ی تطبیقی در فقه مذاهب اسلامی.

موضوع : حق انتفاع (فقه) * Interest (Ownership rights) (Islamic law)

حق ارتفاق (فقه) * Servitudes (Islamic law)

فقه تطبیقی * Islamic Law, Comparative

رده بندی کنگره : KM۴۶۴۶

رده بندی دیویی : ۵۵۰۴/۳۴۶

شماره کتابشناسی ملی : ۸۶۷۶۷۵۸

اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیا

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا نقض خلاف قانون، شرع و اخلاق است. موارد تخلف را به دفتر «انتشارات انصاف و دانش» گزارش نمایید.

حق انتفاع و حق ارتفاق

(مطالعه‌ی تطبیقی در فقه مذاهب اسلامی)

مؤلف: دکتر امیر احمدی

انتشارات انصاف و دانش

چاپ اول : ۱۴۰۰ قیمت: ۷۰۰۰۰ تومان تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر «انتشارات انصاف و دانش» است.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۸۹۸۱-۰۰-۹

ISBN: 978-622-98981-0-9

دفتر مرکزی انتشارات انصاف و دانش:

کرمانشاه، چهار راه جوانشیر، مجتمع حکیم، طبقه دوم، واحد ۶

تلفن: ۰۹۳۰۲۸۹۳۸۵۸

www.Ensafodaneshpub.ir

E-mail: Ensafodanesh.pub@gmail.com

کانال رسمی انتشارات انصاف و دانش در تلگرام: @Ensafodanesh.pub

فهرست مطالب

پیشگفتار.....

فصل نخست: جایگاه حق انتفاع و حق ارتفاق در انواع حق.....

مبحث اول: مفاهیم و کلیات.....

گفتار اول: تعریف حق.....

بند اول: حق در لغت.....

بند دوم: تعریف حق در اصطلاح.....

الف: تعریف حق نزد فقهای متقدم.....

ب: تعریف حق نزد فقهای معاصر.....

ج: استعمال حق در کلمات فقهاء.....

بند سوم: منشأ حق در تعریف.....

گفتار دوم: تعریف حق انتفاع و حق ارتفاق.....

بند اول: تعریف حق انتفاع.....

الف: تعریف انتفاع در لغت.....

ب: تعریف حق انتفاع در اصطلاح.....

بند دوم: تعریف حق ارتفاق.....

الف: تعریف ارتفاق در لغت.....

ب: حق ارتفاق در اصطلاح.....

گفتار سوم: ارکان حق.....

بند اول: صاحب حق.....

بند دوم: محل حق.....

بند سوم: کسی که حق علیه اوست [من علیه الحق].....

مبحث دوم: انواع حق.....

- گفتار اول: حق به اعتبار صاحب حق ۳۵
- بند اول: حق الله تعالی (حق عام) ۳۶
- الف: مصادیق حق الله ۳۶
- ب: احکام حق الله ۳۸
- بند دوم: حق الناس (حق انسان) ۳۹
- الف: انواع حق الناس ۴۰
- ب: احکام حق الناس ۴۱
- بند سوم: حق الناس و حق الله (حق مشترک) ۴۲
- بند چهارم: جایگاه حق ارتفاق و انتفاع در این تقسیم‌بندی ۴۴
- گفتار دوم: حق به اعتبار محل حق ۴۵
- بند اول: حقوق مالی و حقوق غیرمالی ۴۵
- الف: حقوق مالی ۴۵
- ب: حقوق غیرمالی ۴۵
- ج: جایگاه حق ارتفاق و حق انتفاع در حق مالی و غیرمالی ۴۶
- بند دوم: حق شخصی (دینی یا حق فی ذمه) و حق عینی ۴۶
- الف: حق دینی (شخصی) ۴۶
- ب: حق عینی ۴۷
- ج: خصایص حق عینی و حق دینی ۴۸
- د: جایگاه حق ارتفاق و حق انتفاع در حق دینی و عینی ۴۹
- بند چهارم: حق قضایی یا دینی (غیرقضایی) ۴۹
- الف: حق دینی (غیرقضایی) ۵۰
- ب: حق قضایی ۵۰
- ج: جایگاه حق ارتفاق و انتفاع در حق قضایی و غیرقضایی ۵۰
- فصل دوم: ادله‌ی مشروعیت، احکام و مصادیق حق انتفاع** ۵۳
- مبحث اول: ادله‌ی مشروعیت حق انتفاع در مذاهب اسلامی ۵۳
- گفتار اول: کتاب ۵۳
- گفتار دوم: سنت ۵۷

گفتار سوم: حق انتفاع در عمل اصحاب.....	۶۰
گفتار چهارم: بناء عقلاء.....	۶۱
مبحث دوم: مصادیق و مشروعیت حق انتفاع در مذاهب اسلامی.....	۶۱
گفتار اول: حق سکنی، حق عمری و حق رقبی در مذاهب اسلامی.....	۶۲
بند اول: معانی لغوی سکنی، عمری و رقبی.....	۶۳
الف: سکنی در لغت.....	۶۳
ب: عمری در لغت.....	۶۴
ج: رقبی در لغت.....	۶۴
بند دوم: معنای سکنی، عمری و رقبی در اصطلاح.....	۶۵
الف: تعاریف فقهای امامیه.....	۶۵
ب: تعاریف فقهای اهل سنت.....	۶۷
گفتار دوم: حبس از دیدگاه فقهای مذاهب اسلامی.....	۷۰
بند اول: حبس در لغت.....	۷۰
بند دوم: حبس در اصطلاح.....	۷۱
الف: حبس در فقه امامیه.....	۷۱
ب: حبس در فقه اهل سنت.....	۷۳
گفتار سوم: ادله‌ی مشروعیت عمری، رقبی، حق سکنی و حبس.....	۷۴
بند اول: مشروعیت عمری، رقبی، حق سکنی و حبس در قرآن.....	۷۴
بند دوم: مشروعیت عمری، رقبی، سکنی و حبس در سنت و احادیث.....	۷۶
گفتار چهارم: وقف از دیدگاه مذاهب اسلامی.....	۸۱
بند اول: وقف در لغت.....	۸۱
بند دوم: تعریف وقف در اصطلاح فقهای مذاهب اسلامی.....	۸۲
بند سوم: اقسام وقف.....	۸۵
بند چهارم: ارکان وقف.....	۸۶
اول: صیغه و الفاظ وقف.....	۸۶
دوم: شرایط عین موقوفه.....	۸۷
سوم: شرایط موقوف علیه.....	۸۸

- گفتار پنجم: ادله مشروعیت وقف ۹۱
- بند اول: مشروعیت وقف در قرآن ۹۱
- بند دوم: مشروعیت وقف در احادیث ۹۲
- نخست: احادیث امامیه ۹۲
- دوم: احادیث اهل سنت ۹۳
- بند سوم: اجماع و عمل اصحاب پیامبر (ص) در مورد وقف ۹۵
- مبحث سوم: احکام حق انتفاع در مذاهب اسلامی ۹۶
- گفتار اول: احکام حق عمری، رقبی و سکنی ۹۶
- بند اول: الفاظ عمری، رقبی و سکنی ۹۶
- بند دوم: شرایط صیغهی عقد ۹۷
- بند سوم: این عقود لازم‌اند یا جایز ۱۰۰
- الف: قائلین به لزوم ۱۰۰
- ب: قائلین به جواز ۱۰۲
- بند چهارم: قبض در عمری، رقبی و سکنی ۱۰۲
- بند پنجم: اثر و فایده‌ی این عقود ۱۰۴
- بند ششم: احکام این عقود در صورت فوت یکی از متعاقدين ۱۰۶
- الف: نظر امامیه ۱۰۶
- ب: نظر اهل سنت ۱۰۶
- گفتار دوم: احکام حبس در مذاهب اسلامی ۱۱۰
- گفتار سوم: احکام وقف در مذاهب اسلامی ۱۱۴
- بند اول: شرایط وقف ۱۱۴
- الف: قصد قربت ۱۱۴
- ب: وقف عقد یا ایقاع ۱۱۶
- ج: وقف، عقد لازم یا جایز ۱۱۷
- مبحث چهارم: اسباب ایجاد حق انتفاع در مذاهب اسلامی ۱۱۸
- سبب اول: در اثر عقد و قرارداد ۱۱۹
- سبب دوم: در اثر وصیت و ارث ۱۲۱

مبحث پنجم: اسباب انحلال حق انتفاع در مذاهب اسلامی.....	۱۲۵
سبب اول: تلف مال موضوع حق.....	۱۲۵
سبب دوم: در صورت انقضاء مدت.....	۱۲۶
سبب سوم: با فوت کسی که حق عمری به مدت عمر اوست.....	۱۲۷
سبب چهارم: رجوع صاحب حق.....	۱۲۸
سبب پنجم: جمع شدن دو عنوان مالك و منتفع در يك شخص.....	۱۳۰
فصل سوم: ادله‌ی مشروعیت، احکام و مصادیق حق ارتفاق.....	۱۳۳
مبحث اول: دلیل مشروعیت حق ارتفاق در مذاهب اسلامی.....	۱۳۳
گفتار اول: کتاب.....	۱۳۳
گفتار دوم: سنت.....	۱۳۴
گفتار سوم: بناء عقلاء.....	۱۳۹
گفتار چهارم: عمل صحابه.....	۱۳۹
مبحث دوم: مصادیق حق ارتفاق در مذاهب اسلامی.....	۱۴۱
گفتار اول: حق شرب.....	۱۴۱
بند اول: شرب در لغت.....	۱۴۱
بند دوم: حق شرب در اصطلاح.....	۱۴۲
گفتار دوم: حق مجری.....	۱۴۳
بند اول: تعریف مجری در لغت.....	۱۴۳
بند دوم: حق مجری در اصطلاح.....	۱۴۳
گفتار سوم: حق مسیل.....	۱۴۵
بند اول: تعریف مسیل در لغت.....	۱۴۵
بند دوم: حق مسیل در اصطلاح.....	۱۴۵
گفتار چهارم: حق مرور.....	۱۴۶
بند اول: مرور در لغت.....	۱۴۶
بند دوم: مرور در اصطلاح.....	۱۴۷
گفتار پنجم: حق جوار.....	۱۴۸
بند اول: جوار در لغت.....	۱۴۸

- بند دوم: حق جوار در اصطلاح ۱۴۸
- مبحث سوم: احکام حق ارتفاق در مذاهب اسلامی ۱۴۹
- گفتار اول: احکام حق شرب ۱۴۹
- بند اول: احکام حق شرب از نظر امامیه ۱۴۹
- بند دوم: احکام حق شرب از نظر فقهای اهل سنت ۱۵۲
- بند سوم: حریم حق شرب ۱۵۸
- الف: ضرورت حریم ۱۵۸
- ب: حریم در لغت ۱۵۸
- ج: حریم در اصطلاح ۱۵۹
- د: مصادیق حریم ۱۶۰
- هـ: حریم چاه‌ها و چشمه‌ها و قنات‌ها ۱۶۰
- گفتار دوم: احکام حق مجری ۱۶۲
- بند اول: احکام کلی حق مجری از نظر مذاهب ۱۶۲
- الف: نوع اول: مجری مختص به فرد ۱۶۲
- ب: نوع دوم: عبور مجری از ملک و زمین دیگری ۱۶۳
- بند دوم: احکام جابه‌جا کردن مجری ۱۶۵
- بند سوم: احکام تعمیر مجری ۱۶۵
- گفتار سوم: احکام حق مسیل ۱۶۶
- گفتار چهارم: احکام حق مرور ۱۶۷
- بند اول: احکام حق مرور در فقه امامیه ۱۶۸
- الف: اول: راه نافذ (عام) ۱۶۸
- ب: دوم: راه غیر نافذ (خاص) ۱۷۱
- بند دوم: احکام حق مرور در فقه اهل سنت ۱۷۱
- الف: اول: راه عام ۱۷۲
- ب: دوم: راه خاص ۱۷۴
- گفتار پنجم: احکام حق جوار ۱۷۵
- الف: اول: ارتفاق ایجابی ۱۷۶

۱۷۹	ب: دوم: ارتفاق سلبی
۱۸۱	الف: مفهوم تعلی در لغت
۱۸۱	ب: حق تعلی در اصطلاح
۱۸۲	ج: احکام حق تعلی
۱۸۶	مبحث چهارم: اسباب ایجاد حق ارتفاق در مذاهب اسلامی
۱۸۶	سبب اول: شرکت عامه
۱۸۸	سبب دوم: معاوضه و بیع
۱۹۳	سبب سوم: تبرع
۱۹۴	سبب چهارم: ارث
۱۹۶	سبب پنجم: وصیت
۱۹۷	سبب ششم: حیا زت
۱۹۸	مبحث پنجم: اسباب انحلال حق ارتفاق در مذاهب اسلامی
۱۹۸	سبب اول: پایان مدت استفاده از حق ارتفاق
۲۰۰	سبب دوم: انحلال ارتفاق با معاوضه و بیع
۲۰۲	سبب سوم: ارث
۲۰۳	سبب چهارم: وصیت
۲۰۷	فهرست منابع و مآخذ

پیشگفتار

انسان با بودن در اجتماع ناگزیر از داشتن روابط اجتماعی است و بدون آن زندگی میسر نخواهد بود. لذا داشتن روابط اجتماعی برای برآوردن نیازها و حوائج مادی و معنوی که مبنی بر شرع اسلامی و قوانین حاکمه باشد برای جامعه‌ی اسلامی ضروری است. برخی از نیازهای افراد جامعه‌ی اسلامی، گاهی به صورت انتفاع در ملک دیگری مانند سکنی، رقی، عمری، وقف و نظیر این‌ها، ضمن قراردادی منعقد می‌شود. همچنین گاهی این نیازها به صورت بخشش، صدقه و مانند این‌ها، و نیز گاهی به صورت ارفاق در ملک دیگری نظیر حق جوار، مسیل و یا عبور و مانند آن برطرف می‌گردد. موضوع بحث در خصوص اموال و املاکی است که حق و منافع آن را می‌توان به دیگری تنفیذ کرد؛ یعنی ملک و املاکی به قصد انتفاع به دیگری انتقال داده می‌شود تا دیگری از آن مال منتفع شود و یا حق ارفاق از آن ملک مورد بحث است. از این رو این دو حق از موضوعات مهم زندگی انسان در امور معیشتی یا معاملاتی می‌باشد. پس گاهی انسان نیازهای دیگران را می‌بیند و برای رفع نیاز معیشتی یا معاملاتی به آن‌ها کمک می‌کند. مثلاً شخصی ملک خود را وقف می‌کند و یا ملک خود را به دیگری می‌دهد که در آن سکونت کند و از آن انتفاع ببرد و یا حق ارفاق از دیوار و ملک خود را به دیگری می‌دهد تا او از آن منتفع گردد. احکام این دو حق، در ابواب فقهی مختلف مورد بحث فقهای بزرگ مذاهب اسلامی قرار گرفته است که در این مجال تضارب و تقارن بین آرا و نظریات فقها مورد بررسی و تحلیل بیشتر قرار خواهد گرفت.

در پایان بر خود واجب می‌دانیم که از زحمات مدیر مسئول محترم انتشارات انصاف و دانش سرکار خانم دکتر لیلا نوروزی که زحمت انتشار چاپ این کتاب را متحمل شده‌اند کمال امتنان و سپاسگزاری را بنماییم.